



A dokumentumszolgáltatás története Izlandon: 8000 e-folyóirat országos hozzáférése előtt és után

Izland az Atlanti-óceán közepén, az északi féltekén terül el, 103 000 négyzetkilométeren, lakosainak száma 290 000. A korábban szegénynek számító kis szigetország ma az egyik leggazdagabb a világon. Lakosai elsajátították a technológiai gondolkodást, vezetnek a számítógép felhasználásában. Internet- és mobiltelefon-használatuk szerint világviszonylatban az élen járnak.

Történeti áttekintés

Az izlandi kormány 1996-ban tette meg az első lépéseket az információs társadalom megvalósítása felé. Ez követték az Izlandi Szakkönyvtárosok Szövetsége (Icelandic Special Librarians Association = ISLA) és az Izlandi Nemzeti és Egyetemi Könyvtár (National and University Library of Iceland = NULI) kezdeményezései az elektronikus dokumentumszolgáltatás terén.

1997-ben a Miniszterelnöki Hivatal létrehozott egy csoportot, hogy biztosítsák a hozzáférést az adatbázisokhoz az interneten keresztül. 1998-ban az oktatási miniszter által kijelölt adatbázis-bizottság kiválasztotta a használni kívánt adatbázisokat, és jelentést készített: mivel az országban működő kutatók száma kevés, Izlandon mindenképpen meg kellett adni a lehetőséget, hogy az adatbázisokat országosan el lehessen érni akár saját erőkből, akár más nemzetekkel együttműködve. 1999-ben megkötötték az országos szerződést a Britannica Online-ra. Ez volt az első olyan adatbázis a világon, amelyet egy egész nemzet használhatott. 2000-ben a további adatbázisok hozzáféréseinek pénzügyi alapját az oktatási tudományos és kulturális miniszter tovább nem biztosította, a könyvtáraknak maguknak kellett megoldani ezt belső vagy külső erőkből. Ugyanebben az évben a NULI vált az országos hozzáférés központjává. Az első feladat 2001-ben egy honlap létrehozása volt, amelynek címe: www.hvar.is, ami izlandi nyelven azt jelenti, „hol” (azaz Hol keressem? Hol találok

meg?). Ezt követték a kiadókkal kötött szerződések (ISI Thomson, Web of Science, Elsevier, ScienceDirect), majd többek között az Academic Press, a Blackwell Publisher, a Kluwer Academic Publishers és mások. Még ebben az évben kialakították a pénzügyi alapok megosztását az egyetemi, szak- és közkönyvtárak között. Azokra a könyvtárakra, amelyek a nyomtatott változatokra előfizettek, kevesebb hozzáférési költség hárult. 2003-ra világossá vált, hogy a NULI a projektet nem tudja folytatni minisztériumi támogatás nélkül. Az állami támogatás közel 40%-át használták fel az adatbázisokra és az elektronikus folyóiratokra. Ugyanakkor az izlandi könyvtárak az országos hozzáférésnek még mindig a 80%-át fizették. 2003-ban a kormányzati támogatás szilárdra tette a pénzügyi helyzetet, de nem került be új adatbázis, illetve e-folyóirat az országos rendszerbe. 2004-ben a NULI-nál a nyomtatott előfizetés nagy részét lemondták, és hasonlóan jártak el a legtöbb nagy izlandi könyvtárban is.

Az adatbázisok és elektronikus folyóiratok országos szintű elérése

Az országos hozzáférés azt jelenti, hogy Izland területéről egy internetszolgáltató cég igénybevételeivel valamennyi számítógépről el lehet érni az adatbázisokat és folyóiratokat. A kiadóknak ez azért előnyös, mert Izland lakosainak száma kevés, az egyéni felhasználók nem tudták megvenni a drága adatbázisokat, de az egész országra kiterjedő, egységes rendszer már mindenki számára elérhető volt.

Országos kép az e-folyóiratok használatáról

Az e-folyóiratok forgalmazói Izlandon tudták először vizsgálni egy egész ország „viselkedését”. Az e-folyóiratokat először az egyetemek, kórházak és intézmények használták, és ők mondták le elsőként a nyomtatott változat előfizetését. A nyomta-

tott folyóiratokról az elektronikus változatra való átállást az 1. táblázat mutatja be.

A letöltött eredeti cikkek száma is meredeken nőtt: a 2001. évi 97 ezer tételről 2003-ra 376 ezerre

emelkedett. Az adatbázisok között a ProQuest használata vezetett. A 2. táblázat az adatbázisok megoszlását mutatja a folyóiratcímek száma és a letöltött cikkek arányában.

1. táblázat

Az Izlandon hozzáférhető folyóirat-címek száma (2000–2003)

Kiadó	Adatbázisok	Nyomtatott folyóiratok, 2000	E-folyóiratok	
			2001	2003
Összesen	–	3555	6612	8067
Izlandi kiadók	–	913	6612	8067
Academic Press*	IDEAL	48	172	1800
Elsevir Science stb.	Science Direct	195	1200	–
Blackwell Publishing**	Synergy/ingenta	142	541	680
Karger	Karger	14	78	80
Kluwer Academic Publisher	Kluwer Online	31	713	812
Springer Verlag	SpringerLink	53	408	510
Különféle kiadók	ProQuest 500	430	3500	4185

* 2002. május–december között az *Academic Press Journal*-folyóiratok az IDEAL-nál és a ScienceDirectnél egyaránt elérhetők voltak, 2003. januártól csak a Science Directnél.

** Blackwell Publisher, Blackwell Science, Munksgaard.

2. táblázat

Az adatbázisok összehasonlítása (2003. szeptember)

Adatbázisok	Folyóiratcímek száma szerint, %	Letöltött cikkek száma szerint, %
ProQuest	53	50
ScienceDirect	22	31
Kluwer Online	10	5
Synergy	8	10
SpringerLink	6	3
Karger	1	1

A statisztikák valóban megbízható eredményeket csak az ICOLC Guidelines (2001) és a COUNTER Code of Practice (2002) bevezetése után adtak.

Dokumentumszolgáltatás (1995–2002)

Az elmúlt nyolc év statisztikáit vizsgálva megállapítható, hogy a teljesített igények 1997-es hirtelen visszaesését a kérések folyamatos növekedése követte. A NULI egymaga igényelte a könyvtárközi kölcsönzések 25%-át. Érdekes, hogy a teljesített kérések száma minden könyvtártípusban csök-

kent. Az igények (kérések) száma a bővebb (bibliográfiai) adatbázis-eléréssel magyarázható, míg a teljesített igények csökkenése az elektronikus folyóiratokhoz való hozzáféréssel.

Az e-folyóiratok használata (2001–2003)

Azáltal, hogy 8000 e-folyóirathoz teremtdött meg az országos hozzáférés, lassan csökkenni kezdett a könyvtárközi kérések száma. A fő felhasználók az oktatók és hallgatók csoportjaiból kerültek ki. A 2000–2001. oktatási évben 7452 könyvtárközi kölcsönzési kérést nyújtottak be a NULI-nál, ebből 51% vonatkozott cikkek rendelésére. A második évben, amikor már használták az e-folyóiratok rendszerét, csak 6122 könyvtárközi kérés futott be, melyeknek 49%-át tették ki a folyóiratcikkek. A harmadik oktatási évben 6396 tételt kértek könyvtárközi kölcsönzéssel, melyeknek 47%-a volt folyóiratcikk.

Ugyanakkor az e-folyóiratokból letöltött cikkek száma havi 15 ezer tételt jelentett átlagosan. A továbbiakban az is nyilvánvaló, hogy az e-folyóiratok letöltése minden évben hasonló mértékű, nincsenek olyan kiugró változások, mint ami-

lyenek a könyvtárközi kölcsönzéseknél tapasztalhatók.

Lehetőségek a jövőben

Valamennyi könyvtár az *Aleph 500* (izlandi neve *Gegnir* = „ő az, aki az utasításokra válaszol”) rendszert használja, továbbá az *SFX*-et és a *MetaLib*-et. Az így kialakított rendszerrel a könyvtárosok valóban „falak nélküli könyvtárat” tudnak működtetni, amelyen keresztül az egyesített izlandi katalógus és a 8000 e-folyóirat is elérhető. Az *Aleph 500* könyvtárközi kölcsönzési moduljának üzembe helyezése lehetővé teszi, hogy javítsák a kommunikációt a felhasználói és könyvtárközi kérés helyzetét illetően, jobb statisztikai jelentések készüljenek, a Z39.50 használatával automatikus legyen a megrendelés. A dokumentumoknak a felhasználó gépére történő továbbításával (Document Desktop Deliveries = DDD) a NULI-ban a szükséges kutatási anyagok 95%-át kaphatják meg.

Várható problémák

Bár Izlandon a rendszer működik, a kiadók egyre nagyobb aggodalommal gondolnak arra, hogy más országban is bevezessék. Attól tartanak, hogy kevesebb haszonnal tudnak működni. Az országos licenc helyett jobb lenne számukra, ha egyedi intézmények és cégek számára forgalmaznának.

Másféle gond az, hogy a könyvtárak költségvetését az állam finanszírozza, alig akad magánvállalat, amely könyvtárat működtetne. A könyvtáraknak meg kell találniuk a módját, hogy gyarapítási kere-tüket és költségvetésüket úgy alakítsák, hogy abból az adatbázisok, e-folyóiratok hozzáférési költségeit is fedezni tudják, ugyanis nem kaptak több pénzt, mint korábban a nyomtatott dokumentumokra, azaz változatlan keretből kell megoldaniuk az e-információ vásárlását is.

Következtetések

- Az izlandi kutatók életét és munkáját nagyban támogatja az adatbázisok, e-folyóiratok országos szintű elérése. Azt mondják, lehetővé tette a kutatók számára, hogy Izlandon éljenek és dolgozzanak. A kutatóintézetek soha nem tudtak volna olyan minőségi információellátást adni, mint amelyet csupán a ScienceDirect elérése nyújt.
- Az izlandiak ismét gazdagoknak érezhetik magukat: a korszerű technológia révén valódi „e-nagyfogyasztók” lettek.

/HLYNSDÓTTIR, Pórný–GYLFADÓTTIR, Póra: Remote document supply in Iceland before and after nationwide access to 8000 e-journals: the story so far. = Interlending & Document Supply, 32. köt. 2. sz. 2004. p. 70–79./

(Jáki Éva)